Lavotta Jánost 2–3–4 vonós hangszerre írt darabjaival, pedagógiai céllal írt műveivel – amelyek persze szolgálhattak házi muzsikálás céljául is –, vonós kamarazenéjével és többrészes magyar táncaival – az ábrándtól a két-háromtagú formákig – méltán tartjuk számon a magyar zene megújítói között. Jelentőségét a magyar zene fejlődése szempontjából Hubay Jenő például abban látta, hogy „*Lavotta több egy láncszemnél, ő valóságos kapocs a múlt és jelen között.* […] *Ha Lavotta a magyar zenét nem vitte volna jó nagy lépéssel előre, úgy később a Bánk bán sem íródott volna. Erkel Ferenc ismerte Lavotta zenéjét.*"[18]

Dombóvári János

Három eltűnt festmény nyomában

Avagy Mohács, 1931. augusztus 29.

1931 nyarán három olajfestmény készült Mohács városa számára. Ám ott erről ma nem tudnak semmit, nem is hallottak róla. Pedig tudom, hogy kik készítették, mit ábrázoltak, sőt, a méretük is ismert. De sose láttam ezeket.

Augusztus 29. a magyar nép emlékezetében összeforrt Moháccsal: a „*mohácsi vész*" emléknapjával. De 1931? Még csak nem is kerek évforduló, hiszen ekkor 405 éve volt az emlékezetes nagy csata. Viszont volt egy közeli, másik évforduló is: tíz évvel korábban, azaz mából szemlélve pont 100 évvel ezelőtt, 1921. augusztus 26-án szabadult fel Mohács az I. világháború utáni szerb megszállás alól, ami 1918. november 14-től 1921. augusztus 26-ig tartott.[1] Baranya 33 hónapos szerb megszállása alóli felszabadulás volt tehát annak az oka, hogy erre emlékezve Mohácson egy, a szokásosnál is nagyobb ünnepséget tartottak, összevonva a két évfordulót.

Ebben az időben, 1931 júliusában három fővárosi diáklány utazott hajóval Mohácsra, hogy a szünidőben ott fejlessze tudását. Mind a hárman a Képzőművészeti Főiskolán Glatz Oszkár osztályába jártak: Dirmayer Mária[2] (Manka), Petrich Katalin[3] (Kató) és Rohacsek Anna[4] (Anni). Az utat jól előkészítették. Levélben jelentkeztek a mohácsi művésztelep „*telepatyjá*"-nál, vitéz dr. Horváth Kázmér[5] aljegyzőnél, aki a város nevében gondoskodott az ifjú művésznők szállásáról és ellátásáról. Így a lányok már tudták, hogy a püspöki kastélyban lesz a szállásuk, és ha elvállalják, hogy főznek magukra, akkor több pénzük marad festékre és egyebekre. Azonban a város is kért ezért valamit, ahogy azt Horváth Kázmér 1931. június 16-án kelt levelében megírta: „*A város persze ezt nem adja ingyen teljesen, egy kis munkát is fog kérni: ez évben nekem fognak segíteni egy kiállítást rendezni és a múzeumnak mindenikök egy-egy képet kell hogy adjon, amelyet a városról, vagy a népviseletről készítenek. Úgy hiszem, nem túl sok, amit kérünk.*"

18 *Hubay Jenő*: Lavotta János emlékezete. In Izsépfalvi és keveházi Lavotta János halálának századik évfordulójára. 1920. augusztus 10. Összeáll: *Markó Miklós* [Franklin Ny.], [Budapest], [1920]. 14.

1 Mohácsi Hírlap XXII. évf. 35. sz. 1932. aug. 28. 5.
2 Dirmayer Mária (Budapest, 1907–?) festőművész, rajztanár.
3 Petneki Jenőné sz. Petrich Katalin (Budapest, 1908–Budapest, 1987) festőművész, rajztanár.
4 Martinszky Jánosné sz. Rohacsek Anna (Katymár, 1904–Budapest, 1953) grafikus, festőművész.
5 Vitéz dr. Horváth Kázmér (Felsőszentmárton 1893–Pécs 1973) jogász, újságíró.

Kató és Anni a sokác kislányt, Maricát festik **(Petrich Kató hagyatéka, magántulajdon)**

Petrich Kató, Rohacsek Anna és Dirmayer Manka sokác népviseletben **(Petrich Kató hagyatéka, magántulajdon)**

A három lány az első napokban a várossal, a környékkel és természetesen a történelemmel volt elfoglalva. Ez utóbbihoz kiadós olvasmányt is vittek magukkal, amiről Petrich Kató így számolt be: „*Anninak van itt egy 3 kötetes könyve, Gulácsy Irén: Fekete vőlegények.*[6] *Mind a hármunk kezében egy kötet, úgy faljuk. Én nemsokára befejezem. II. Ulászló (Dobzse), Zápolya János, Dózsa György, II. Lajos kora. Az utolsó kötetben a mohácsi csata. És az utolsó éjszakán a püspöki kastélyban hált meg II. Lajos. És az alakok mind olyan elevenen élnek előttünk, akikről itt rücskös, poros kis utcák vannak elnevezve: a király, Tomory, Bakács stb.*"

Aztán július közepén a hazaküldött másik levélből kiderül, hogy az éppen készülő lengyel emlékművel kapcsolatban is lesz feladatuk: „*Előttünk a Szepessy-parkban épül egy emlékmű, a mohácsi csatában résztvett lengyelek emlékére. Augusztusban lesz a leleplezése, a díszítéshez való lengyel és városi címereket mi fogjuk festeni, tehát némi pénz áll a házhoz.*"

A három lány szorgosan nekilátott dolgozni: hol a szobájukban festettek, hol a Duna-parton, vagy a természetben. Tájképeket és portrékat egyaránt készítettek. És persze sokác népviseletet: „*Ma végre volt modellünk, egy kis sokác lány, de az eszemadták nagyon drágán adják magukat, 70 fillért ígértünk egy délelőttre, s ma délután már beállított a mamája, hogy az kevés, ők szegények, másutt jobban kereshet, ha többet nem adhatunk, akkor holnap nem jön. Most elkezdtem egy nagy vásznat, ez nagy méreg, hát kénytelenek vagyunk 3 napra 4 pengőt adni. Ez személyenként és naponként 45 fillér, hát nem túl sok.*"

A három festőnövendéknek nagyon tetszett a sokác népviselet, fel is próbálták.

Petrich Kató nemcsak szorgosan írt haza levelet, de sokat fotózott is. Egyes fotók gyenge minőségének okát egy július 31-i levélből tudhatjuk meg: „*Kázmér patrónusunk felajánlotta, hogy a filmeket nála előhívhatom, azaz majd ő megmutatja, s az első filmpakkal majd holnap szerencsét próbálok.*" Tehát saját maga hívta elő a filmeket gyakorlat nélkül, így néhány fotó nagyon gyenge minőségű lett. Sajnos a kirándulásokon is ez történt: „*Vasárnap d.u. kocsiztunk városi kocsin, a jegyzőnét is »elvittük«, aztán visszafelé*

6 Pálffyné Gulácsy Irén (Lázárföld, 1894–Budapest, 1945) regénye 1927-ben jelent meg; https://lexikon.kriterion.ro/szavak/1245/ (2021. 06. 02)

én hajtottam, a kocsis mellett ültem a bakon, a legény meg meg volt hatva, hogy milyen jó kocsis lennék. Több se kellett Anninak és már illusztrálta is az idillt, a kocsis meg én a bakon."

Ha messzebb akartak menni a lányok festeni, akkor elkérték az aljegyzőtől a kocsit. Ám a „*két lóerős*" járművel nem volt mindig szerencséjük: „*Tegnap délelőttre sikerült kikunyorálni Kazitól a városi kocsit, csak mi hárman mentünk. Aquarellt vittünk, de nem lett belőle semmi. Még ki se értünk a városból, zotty, egyet rokkanunk, a kocsis egy cifrát harap el, eltörött az első tengely. Boszszantó volt, de sokkal mulatságosabb. A kocsis visszabandukolt a két szürkével másik kocsiért, mi meg a roncs mellett megettük a tízórait és bámultattuk magunkat a környék összes népségeitől.*"

Kató felszáll a városi kocsira
(Petrich Kató hagyatéka, magántulajdon)

Időközben olyan jó viszonyba kerültek az aljegyző úrral, hogy vitéz dr. Horváth Kázmért már csak Kazinak szólították. Ő pedig tovább pontosította a művésznőknek a város elvárásait: „*Kazi a polgármester szobájában mutatott 3 falrészt, ahová nekünk kell leszolgálni a város pénzét. Azaz három képről van szó. Az egyik okvetlen a Lajos-szobor legyen, a másik kettő valami városrész. Még pedig 65x100 méretet ajánlott a Kazi, a falkitöltés miatt. Ezek az ünnepségekre már kellenek. Hát most a témán veszekedhetünk. A Lajos-szobrot senki se akarja csinálni, viszont a városházat se, meg a lengyel szobrot se, na, majd meglátjuk. Aszondi, ha jól sikerülnek, majd a város megtéríti a vásznat. Amit remélünk.*"

Kató a bakon, Rohacsek Anni műve
(Petrich Kató hagyatéka, magántulajdon)

A művésznők nyilván próbálkoztak a felajánlott témák megfestésével, így Petrich Katónak is megmaradt egy 25x18 cm-es méretű vázlata a mohácsi II. Lajos király-emlékműről, de végül nem ezt készítette el.

Az ünnep közeledtével, augusztus 25-én Petrich Kató ezt írta haza: „*Szent István napról számolok be, amit itthon ünnepeltünk, még pedig úgy, hogy diplomát csináltunk. T.i. holnap lesz az egyik nagy nap, a szerb megszállás alól való felszabadulás 10. évfordulója, és szomba-*

A három pórul járt művésznő
(Petrich Kató hagyatéka, magántulajdon)

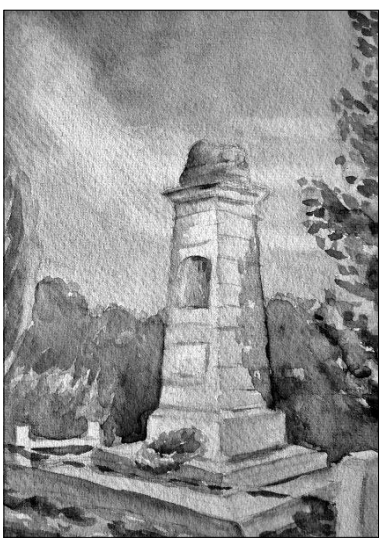

II. Lajos király mohácsi emlékműve, Petrich Kató akvarellje **(Petrich Kató hagyatéka, magántulajdon)**

ton vész[7] *és lengyel emlékmű ünnepe. A felszabadulásra készülnek ezek az oklevelek, eddig kettőt csináltunk, és reméljük, ez volt az utolsó.*"

A levélben emlegetett oklevélért 50 pengőt kaptak. Továbbá még a következőkről számolt be: „*Tegnap Kazinak segítettünk a felszabadulásra vonatkozó kiállításnál, feliratok, stb.*" Elmesélte még, hogy augusztus 24-én meglátogatta őket tanáruk, Glatz Oszkár.

1931. augusztus 26-án volt tehát a felszabadulási ünnepély, amihez egy kiállítás is kapcsolódott. Ezt elég rövid határidővel kezdték meg előkészíteni. A kiállításra a lakosságtól kértek emléktárgyakat. Valószínűleg azonban volt még elég szabad hely, így egy képzőművészeti kiállítást is hozzácsatoltak. Erről az eseményről a helyi sajtó, a *Mohácsi Hírlap* is beszámolt (XXI. évf. 36. sz. 1931. augusztus 30. 4.): „[…] *egy érdekes képkiállítás nyillott meg, amelyet nem kisebb férfiú, mint a Magyar-Lengyel egyesület elnöke, báró Nyári Albert rendezett.* […] *Összesen 22 kép van együtt, részben aquarellek, részben olajfestmények, de valamennyin átcsillan egy istenadta tehetségnek a csodálatos varázsa* […]. *És még egy, amit még el kell mondani a festményekről. Mindegyike igazán olcsó, úgyhogy még a mai gazdasági viszonyok között is megvásárolhatók. Nem láthatunk egyik képen sem fantasztikus árakat kiírva s amilyen igazi úri művész mutatkozik be nekünk a képeknek kidolgozásában, olyan szerény azok árainak megállapításában.*"

Petrich Kató szeptember 2-i hazaküldött levelében ugyanerről az eseményről kicsit más kép rajzolódik ki: „*Akkor nyílt meg a kiállítás is a megszállási anyagból és ugyanott br. Nyáry Albert, a magyar–lengyel szövetség elnöke is állított ki egy pár – hogy úgy mondjam – festményt 60–300 pengőig. Persze egy se kelt el. Anni csinált 10 kis pasztellt sokác alakokkal, Manka egyet, én hármat, csak ripsz-ropsz, és kiállítottuk Nyári mellé 2, 3, 4 és 5 pengős árban. Én kettőt (egy-egy sokác menyecske) 2-ért, egyet háromért tettem ki. Vasárnap zárult és Kazi mondta, hogy csak egy kelt el, az is az én 3 pengősöm. A pécsi múzeum vette meg.* […] *Sokác legény iszik egy bendis-*

7 Mohácsi vész.

ből,[8] *egy menyecske előtte áll.*" (A levélben említett képről, melyet a pécsi múzeum vett meg, ma ott semmit se tudnak, nincs a leltárban.)

Az újság azonban nemcsak arról nem számolt be, hogy a három festőnövendék is kiállított néhány képet, de arról se, hogy egyáltalán működött azon a nyáron a városban művésztelep. Viszont azon az estén még egy színdarabot is bemutattak, melynek szerzője Horváth Kázmér volt, s amiről a *Mohácsi Hírlap* már augusztus 9-én tudósított: „*Új mohácsi színpadi szerző. Vitéz Horváth Kázmér dr. városi aljegyző »A városbíró« címen egyfelvonásos mohácsi vonatkozású színdarabot irt, amelynek tárgyát a szabadságharc legendás idejéből merítette. Az új színdarabot a Mohácsi Színkörben a felszabadulás emlékére rendezett ünnepélyen augusztus hó 26 án fogják bemutatni.*"

Ám valamiről megint nem írt az újság, mégpedig arról, hogy kik segítették a színrevitelt. Csak az egyik levélből derül ki, hogy a három művésztelepi festőnő volt a díszlettervező és díszletkészítő mindenes. Petrich Kató hagyatékában megmaradt az egész napos *Felszabadulás ünnep*ének programjáról szóló plakát.

Aztán elérkezett augusztus 29-én a lengyel emlékmű ünnepélyes felavatásának napja is, melyet Kismarty Lechner Jenő[9] tervei szerint készítették el 1931-ben. A talpazaton álló oszlop tetejére helyezett bronzsas Martinelli Jenő[10] szobrászművész alkotása. A talpazaton elhelyezett emléktáblán „*a reménység és a jövő iránti bizalom sorai olvashatók*":

„*Még áll a bástyánk, az ős határ*
A Tátra, rajta a szent madár.
A lengyel sas idevigyáz.
Mohács példa legyen, ne gyász."[11]

A Felszabadulás ünnepének nagy eseménye!

Mohács város, Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város

kiállítása

a szerb megszállás és a felszabadulás emlékeiből, a Korona szálló emeleti helyiségében. Megnyílik augusztus hó 26-án 9 órakor, záról augusztus 30-án déli 12 órakor.

ESTE 8 ÓRAI KEZDETTEL:

NAGY DISZELŐADÁS a SZINKÖRBEN.

MŰSOR A KÖVETKEZŐ:

HYMNUSZ. Játsza a Levente zenekar. Vezényli: Schneider Lajos karnagy.

PROLOG. Irta Popper Manó dr. Szavalja: Popper Mária.

JELENETEK a szerb megszállás történetéből. Felolvassa: Zsuzsits András, a Mohácsi Hirlap szerkesztője.

TELEKI ILONA DALAI. Előadja: Békefy Vicuska.

ÜNNEPI BESZÉD.

TELEKI ILONA ÓDÁJA. Szavalja a szerző.

NOVELLA. Felolvassa: Balázs Sándor, a szerző.

INDULÓ. Játsza a Levente zenekar.

VÁROSBÍRÓ. Egy felvonásos szindarab. Játszik Mohácson, 1849 júniusában. Irta: vitéz Horváth Kázmér.

Kiállítás reggel 8 órától este 6 órág nyitva.
OKVETLENÜL NÉZZÜK MEG!

Színházi jegyek kaphatók szerdán délelőtt 10-től a szinkör pénztárában. Előjegyezni lehet vitéz dr. Horváth Kázmérnál.

Úgy a kiállítás, mint a díszelőadás jövedelme, a felszabadulás emlékművét illeti.

Pécsi könyvnyomda Mohács

A mohácsi 1931. évi felszabadulási ünnepség programja **(Petrich Kató hagyatéka, magántulajdon)**

A mohácsi vésszel kapcsolatban kevéssé került be a köztudatba, hogy a magyar veszteségek mellett még 1600 lengyel harcos is elesett a csatában, akik Gnoinski Livhard kapitány vezetésével csatlakoztak II. Lajos seregéhez. Erről az eseményről már nemcsak a helyi sajtó írt, hanem egy országos lap, a *Pesti Hírlap* is: „*A Szepesi-park déli részén áll az új emlékmű, mintegy nyolc méter magas márványoszlopon az aranykoronás lengyel sas. Az ünneplő közönség sokezernyi tömege ellepte a hatalmas parkot. Szelőczei Kovács Aladárné a Magyar Miatyánkot szavalta el nagy hatással. Báró Nyáry Albert, a Magyar–Lengyel Szövetség elnöke tartotta az ünnepi beszédet. A leleplezés után dr. Hász István*[12] *tábori püspök áldotta meg az emlékművet.*"[13]

8 Korsóféle, agyagedény.
9 Kismarty Lechner Jenő (Budapest, 1878–Budapest, 1962) építész, építészettörténész.
10 Martinelli Jenő (Budapest, 1886 –?, 1954) szobrász, éremművész.
11 http://mohacsicsata.blogspot.com/2014/01/a-mohacsi-lengyel-emlekmu.html (2021. 09. 24); http://www.mohacs.hu/hu/info/latnivalok/emlekmuvek/lengyel-hosi-emlekmu.html (2014. 02. 22)
12 Dr. Haász István tábori püspök celebrált ünnepi misét. Mohácsi Hírlap XXI. évf. 37. sz. 1931. szept. 6. 2.
13 Pesti Hírlap LIII. évf. 196. sz. aug. 30. 7.

Petrich Kató is beszámolt szeptember 2-i levelében családjának, részletesen leírva a színes résztvevőket, majd a készítendő képről írt: „*Tegnap skicceltem a lengyel emlékművet arról a helyről, ahol az ünnepélyen álltam. Ezt fogom a polgármester szobájának festeni. Ma reggel hozzá is kezdtem és sokat dolgoztam rajta, de a zászlók, pálmák és ünneplő közönséget persze hasból kell. Nagyon örülök a piros* [ruhás] *követnek és a szónokló Hász lila talárjának. 60x80 mérete van, Kazi ugyan százat mondott, de 80 cm a legnagyobb blindrámánk és mindhárman ekkorát csinálunk, schluss! Anni fénykép után a régi Lajos-szobrot, Manka még nem tudom, mit, talán az újat csinálja.*"

A lengyel emlékműről készült egy 25x16 cm-es krétavázlat, ennek alapján született meg az olajkép. Az elkészült műről pedig egy fotó maradt meg.

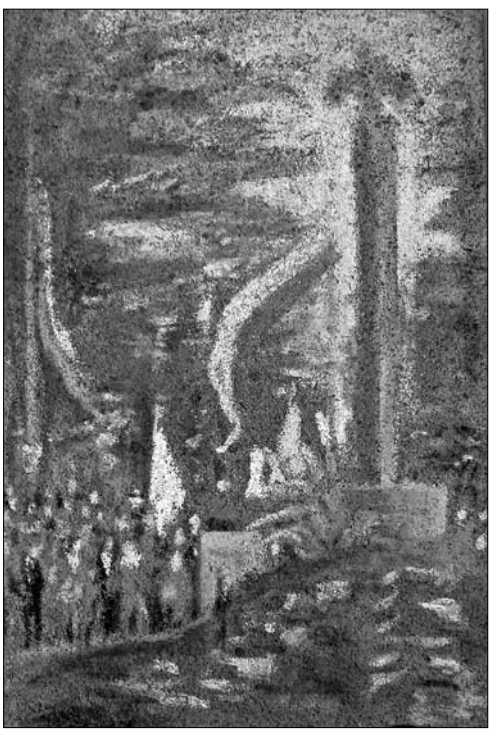

A lengyel emlékmű avatása, Petrich Kató pasztellkrétavázlata **(Petrich Kató hagyatéka, magántulajdon)**

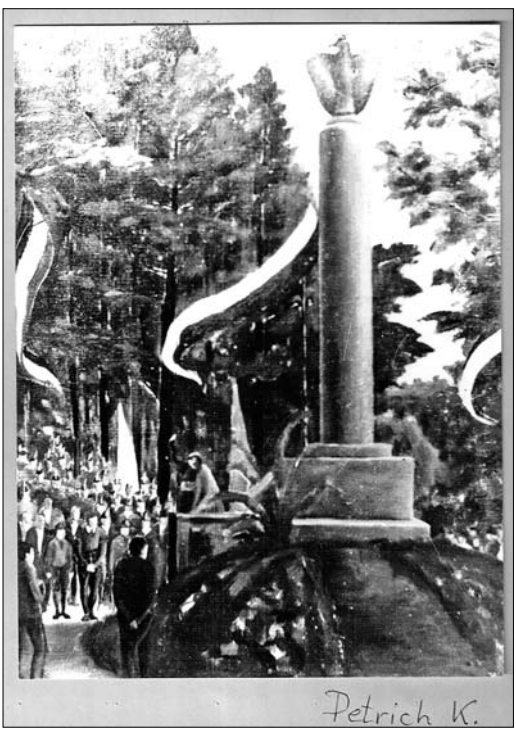

A lengyel emlékmű avatása, fotó Petrich Kató olajfestményéről **(Petrich Kató hagyatéka, magántulajdon)**

Az elkészült festményről is fennmaradt egy fekete-fehér fénykép. Ennek méretét is ismerjük. Csak azt nem tudjuk, hova lett. 2016-ban Mohácson járva kérdezősködtem a város múzeumában és könyvtárában, de még csak nem is hallottak róla.

És a másik két kép is egészen biztosan elkészült. Hogy ezt honnan tudom? A három diáklány ugyanis két másik társukkal[14] együtt egy év múlva, 1932 nyarán visszatért Mohácsra,

14 Benedek Klára (nincs adat), Farkas Lídia (Budapest, 1910–Budapest, 1985) festőművész, szintén Glatz Oszkár osztályába járt.

a művésztelepre. Hogyan kérhettek volna pártfogást Horváth Kázmértól, a „*telepatyá*”-tól, ha nem készülnek el a képek? De hogy hová lettek, azt ma már senki se tudja…

Egy, Mohács városának kultúrtörténetét kronologikusan feldolgozó tanulmány[15] szerzője 1981-ben a művésztelep 1932. évi kiállításával kapcsolatban csupán ennyit ír: „*Szept. 11. Az elmúlt nyáron öt ifjú művésznő volt a művésztelep lakója. Kiállításon mutatják be eredményeiket. A névsorban egyetlen ismert névre sem bukkantam.*”

Nem csoda, hiszen időközben a nőfestők asszonynevet viseltek és rajztanárként eltűntek a hétköznapok munkáiban. Írásomban – édesanyám, Petrich Kató hagyatéka nyomán – az ismeretlen festőművésznőknek próbáltam emléket állítani, azt remélve, hátha valahonnan egyszer talán előkerülnek a Mohács városa számára 1931-ben készült képek.

Petneki Katalin

Balla Pál, az 1956-os forradalom erdélyi származású mártírja

Az utóbbi évtizedekben az erdélyi magyarság 1956-os véráldozatának összegzéséről számos újságcikk, tanulmány és könyv született. Az írások egyik avatott tollú szerzője, Tófalvi Zoltán történész a mártírokat részletesen lajstromozva jutott el a végkövetkeztetésig: „*A romániai magyarság számarányához viszonyítva nagyobb véráldozattal fizetett az 1956-os forradalom eszméivel való teljes azonosulásért, mint Magyarország.*”[1] A kutató publikációiban a Romániában elítélt áldozatok mellett a Magyarországon kivégzett nyolc erdélyi származású mártírt (Balla Pál [Arad, 1919. január 5.–Budapest, 1957. október 25.], Balogh László [Arad, 1925. június 9.–Budapest, 1958. április 22.], Berecz György [Kolozsvár, 1924. május 11.–Budapest, 1958. január 28.], Bokor János [Gyergyóújfalu, 1919. október 5.–Budapest, 1958. november 6.], Dudás József [Marosvásárhely, 1912. szeptember 22.–Budapest, 1957. január 19.], Preisz Zoltán [Marosvásárhely, 1925. szeptember 27.–Budapest, 1957. május 10.], Szabó János [Zaguzsén, 1897. november 17.–Budapest, 1957. január 19.], és névrokona: Szabó János [Szamosardó, 1928. július 1.–Budapest, 1960. március 2.]) is következetesen bemutatja. Figyelemre méltó a szerző felhívása: „*A 301-es parcellában fel kellene tüntetni a születési helyet is, hogy a látogató pontosan érzékelje: csak egységes 1956-ról beszélhetünk!*”[2] A tiszteletre méltó névsorból Dudás József és a Széna téri felkelők vezetője, a legendás „*Szabó bácsi*” közismertek, ugyanakkor a gyóni Biksza-ügyben halálraítélt Balla Pál – akit vérbosszúként időzítve a forradalom első évfordulóján végeztek ki – a kevésbé ismert 1956-os személyiségek közé tartozik.

Balla Pál Dabas város helytörténetének is számontartott alakja, életútját, áldozatát a *Települési Értéktár* is megörökíti. A magyarság vértanúinak városában, Aradon született

15 *Bojtár László*: Mohács művelődéstörténetének krónikája a felszabadulásig. Kézirat, 1981. Mohácsi Jenő Könyvtár, Mohács. 205.

1 *Tófalvi Zoltán:* Gumibocskor. Magyar Idők – Lugas 2018. október 27. 11.
2 *Tófalvi Zoltán:* A Magyarországon kivégzett 1956-os erdélyi mártírok. Háromszék 2009. október 24. 8–9.